

לזכור את הזמנים "The Iraq Times"

קטע אוטוביוגרפי

נסים רג'ואן

אחד המסמכים האישיים המעטים שהצלחתי להביא עמי כאשר הגעתי ארצה מבגדאד היה המכתב הבא, מתאריך ה-31 בינואר 1951 (פחות משבועיים לפני נסיעתי) אשר הופנה "לכל מאן דבעי":

מר נסים רג'ואן כתב ביקורות קולנוע לעתון זה מיוני 1946 עד אוגוסט 1948 וסקירת ספרים ממאי 1947 עד אוגוסט 1948. היו אלה מדורים קבועים ופופולריים. כמו כן, הוא כתב מדי פעם מאמרים בנושאים מגוונים ועבודתו היתה ברמה גבוהה מאוד.
(על החתום) ג. רייז אנדרסון, עורך, "עיראק טיימס".

הנסיבות שהובילו אותי, באופן מקרי כך נראה, להפסיק לכתוב את הסקירות "הקבועות והפופולריות" שלי ל"עיראק טיימס" דווקא באוגוסט 1948 היו קשורות למלחמה הראשונה בין עיראק לישראל ולתבוסת הצבא העיראקי במלחמה זו, ואיני מתכוון להתייחס לכך כעת. בקטע זה אנסה לחזור על עיקרי הנסיבות בהן התחלתי לעבוד עבור העתון היומי בבגדאד, שהודפס בשפה האנגלית והיה בפיקוח בריטי. אלה היו, למעשה, צעדי הראשונים ב"עתונאות".

פרט לקטעים בודדים שכתבתי עבור העתונות הערבית המקומית — כולם בנושאים א-פוליטיים — ופרט לתרגום בגירסה הערבית של עלון מתקופת המלחמה בהוצאת הרולד לסקי, הוגה דעות יהודי-אנגלי, ייצגה עבודתי עבור "עיראק טיימס" את התנסותי הראשונה ביותר בעסקי הכתיבה.

היה זה יידי, אלי כדורי, עמו היו לי נושאי עניין אינטלקטואליים משותפים, שפנה לאנדרסון לראשונה בהצעה לפרסם מדור ספרותי שבועי בעתון. אנדרסון קיבל את ההצעה בהתלהבות. סקירותיו הספרותיות הראשונות של אלי נכתבו היטב והיו עוקצניות למדי. שבועות מספר לאחר שהחל אלי את כתיבתו בעתון, הופתעתי לגמרי כאשר העלה את הרעיון לפיו אציע את שירותי ל"טיימס" כמבקר קולנוע. הוא גם קיבל על עצמו להעלות את העניין בפני אנדרסון. היסטתי — קצת בגלל "פחד במה" — אולם בעיקר משום שלהערכתי לא היתה האנגלית השגורה בפי טובה ריה. לאחר הפצרות ושיכנועים מצידו של אלי, נכנעתי.

האנגלר-אמריקאית, ודי אם אזכיר את העובדה שכבר בשנת 1947 הוא סקר בעתון הבגדאדי הזה רומן מביכורי יצירתו של הסופר היהודי-אמריקאי סול בלו (מדובר ברומאן "The Dangling Man").

יחד עם רג'ואן פעל באותן השנים צעיר יהודי נוסף, אלי כדורי (1926-1992), שלימים היה לפרופסור לתורת המדינה ב"London School of Economics" וחבר האקדמיה הבריטית. מפרקי הזכרונות שרג'ואן כתב, אנו למדים שכדורי החל את חייו הספרותיים באותו עתון אנגלי-בגדאדי, ואפילו הוסיף לשלוח אליו מאמרים לאחר צאתו לאנגליה להתחיל את הקריירה האקדמית המזהירה שלו. רג'ואן, לעומת זאת, נותר בבגדאד עוד שנים אחדות, ועלה לארץ במסגרת העלייה הגדולה של קהילות בבל בשנים 1950-1951.

כמו רבים מהעולים בשנותיה הראשונות של המדינה, עבר רג'ואן חבלי התאקלמות קשים. הוא התקבל לעבודה כמגיה ביומון הירושלמי "Jerusalem Post" אך כשרונו ככותב הוכר על ידי עורך העתון, גרשון אגרון, והלה הפקיד בידו טור אישי

אלי כדורי — לימים פרופסור נודע בלונדון

קבוע בעמודו הראשון, שנקרא "Marginal Column" (טור שולי). בין השנים 1959-1965 עבר רג'ואן לשמש עורך ראשי של היומון הערבי הממשלתי-למחצה "אל-יום", שהיה אז העתון היומי הערבי היחיד בארץ. מאז שנת 1968 שימש בתפקידים שונים בטלוויזיה הישראלית ובקול ישראל בערבית. כיום הוא עורך דרך קבע את מדור הספרים בקול ישראל בערבית. רג'ואן פירסם שני ספרים באנגלית: ספר על האידיאולוגיה הנאצית, שהופיע בשנת 1974 מטעם מכון שילוח באוניברסיטת תל אביב; וספר מקיף על תולדות יהודי עיראק הנקרא "The Jews of Iraq: 2000 Years of History and Culture" (בהוצאת וינדנפלד) ובארצות הברית. עתה הוא שוקד על כתיבת פרקים אוטוביוגרפיים, שדפים מהם מובאים בזה.

מעריך האוונגרד

בשנים 1946-1947 כתבתי בקביעות שלוש ולעיתים ארבע סקירות סרטים קצרות בשבוע תחת שם־העט "שומר הלילה", אותו הציע אלי, בעוד הוא עצמו המשיך לכתוב ביקורות ספרותיות. זמן קצר לאחר נסיעתו של אלי ללונדון, למטרות לימודים, בקיץ 1947, הציע לי אנדרסון לקחת תחת חסותי את המדור הספרותי בנוסף למדור הקולנוע. מאחר שההתעניינות האינטלקטואלית שלי הפכה, עד לאותו זמן, להתעניינות ספרותית טהורה כמעט — ומאחר ש"פוליטיקה" היתה, בכל מקרה, נושא רגיש מדי לכתובה עבור כל אדם בעיראק — הספרים אותם בחרתי לסקור היו בעיקר נובלות וספרות יפה, ומעט מאוד ספרים העוסקים בנושאים חברתיים, פילוסופיים ופוליטיים. באותם ימים, היתה התמצאותי בעיראק והעניין שגיליתי בה בפרט, ובעולם הערבי בכלל, קלושים ביותר. למעשה, התרגלתי לראות את עצמי כמעין מבקר חובבן של תרבות ספרותית, כבקי בספרות בריטית, אמריקנית ואירופית — בסדר הזה, פחות או יותר.

בכל הנוגע להשקפותי ולגישותי בעניינים אלה, הייתי מעריך אוונגרד מושבע ובעל שיפוט נמהר למדי. באותם ימים נאבקנו, אלי ואני, בחיבור של וירגיניה וולף, "Middlebrow" ("שוחר אמנות בינונית") שאת שמו הגתה על מנת להצביע על הדברים הדוחים והכלתי נסבלים בתרבות. היא עצמה, כך כתבה, היתה "אשת רוח משכילה" ("highbrow") והיתה גאה בכך. ככזו, היתה מסוגלת להעריך, לכבד ואף ליהנות מתרבות ומיצירות ספרותיות "עממיות" ("lowbrow"). אולם, "התרבות הבינונית" היתה דבר שונה לגמרי. לא כאן ולא שם, לא חלב ולא בשר, והיא בזה לה. היא היתה גלויה מספיק בכדי לננות בשמות, לייחס את עבודותיהם של ארנולד בנט, ה.ג. וולס וסומרסט מוהם למגוון התרבות הבינונית — ומקומן היאות להן — הישר לפח האשפה. אלי ואני, כאנשי רוח

משכילים, על פי ראות עינינו, הרשינו לעצמנו בשמחה ובהתלהבות את החופש להגדיר כ"עממי" — לרוב באורח שרירותי — כל אשר בחרנו. כל דבר אשר הזכיר, ולו בעקיפין, את תרבות "שוחר האמנות הבינונית" הפך למושא של התקפות אכזריות ביותר. באותם ימים הלך ה"עיראק טיימס" בעקבותיו של ה"דיילי אקספרס" הלונדוני, עתון יומי בעל תפוצה המונית שעשה לו שם בכתבות הסנסציוניות שלו ובהתעסקותו בנושאי ספורט ובמה שכונה אז "סקס". מדור הביקורת הספרותית השבועי של גיימס אגייט (Agate) היה אחד ממאפייני העתון. אם היה, לטעמנו, אדם שוחר תרבות בינונית, היה זה אגייט — אותו החשבנו, בנוסף לכל, לחסר תרבות. באותם ימים, דומה שאגייט היווה עבורנו אתגר אישי — תמיד מתייחס בביטול לתנועה החדשה, בו לאוונגרד ולא מותר על כל הזדמנות להתקיף את הסופרים שהערצנו כמו ט.ס. אליוט, גיימס ג'ויס, או וירגיניה וולף, בעוד הוא עצמו העריך ושיבח כפומבי כל דבר שייצג, בעינינו, תרבות בינונית ומסורתית בספרות ובתיאטרון.

באחת ההזדמנויות היה אגייט חצוף דיו בעינינו כדי לתקוף במרץ את אליוט. משסקר את "הערכה ביקורתית על עבודתו של ט.ס. אליוט" מאת הלן גארדנר, כתב, בין היתר, שגארדנר השקיעה מאמץ עילאי על מנת לשכנע אותו שאליוט הוא משורר. הוא המשיך וציין שעבורו, משורר הוא אדם הכותב דבר מה הגורם לו, לאגייט, אושר כל ימי חייו. לפיכך, משנכשל אליוט בביצוע המשימה, הוא פסול מלהיקרא משורר. טענה זו הניעה אותי, בסופו של דבר, לשלוח מכתב נוקב, ובדיעבד גם חסר הזמור למדי, לעורך, אותו הוא הדפיס תחת הכותרת "מר אגייט — הפשיסט התרבותי". המכתב, פרי מאמץ משותף של אלי כדורי ושלי, נכתב ברוח לועגת ואירונית. "לאחר שקראתי את חיבורה של העלמה גארדנר, כמו גם את השירה של אליוט", כך נכתב

BOOKS By NESSIM REJWAN

Legacy of a Lost Generation

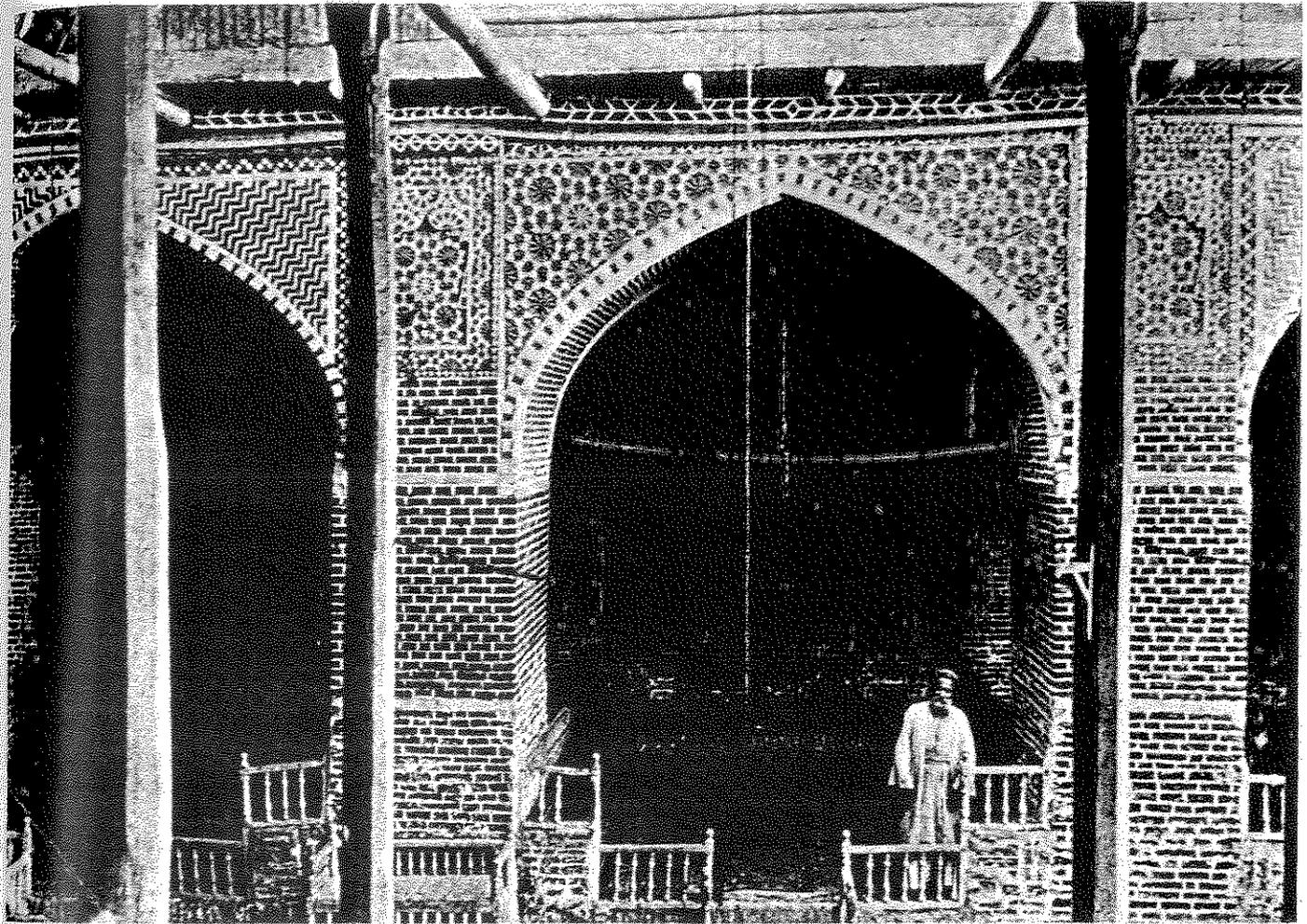
DANGLING MAN, by Saul Bellow (John Lehmann, 8s. 6d.)
 MR. ADAM, by Pat Frank (Gollancz, 8s. 6d.)

THE two novels under review have in common something more than the fact that they are

Long live regimentation!" Saul Bellow has siezed and recorded, faithfully and skilfully, the experience of a whole generation. The generation that has come to maturity during the Depression, the New Deal, the days of the Popular Front, Munich and the war. His book is a testimony on the psycho-

man whose only ambition it is to live peacefully with his wife Mary Ellen and his newly born baby. But the world won't let him do that. Various Government departments strive to take care of him; foreign countries head for a share of his production possibilities; his photog-

"ירושל של דור אבוד" — ביקורתו של רג'ואן על ספרו הראשון של סול בלו

מראה חזית בית הכנסת המרכזי בבגדאד, שנות ה־40

ועם שכמותו (לורד אלטון, אלפרד גויס ופ.ל. לוקאס, אם למנות רק את הנודעים ביותר) היא שהם פשוט מסרבים להכיר בעובדה שכל משורר או אמן מודרני המכבד את עצמו, אינו מעוניין לספק את המאוויים הקטנים שלהם או לשכנע אותם בדבר. כמו כן, הם מבטלים בחוסר חשיבות ואף בזלזול כל דבר שצרות האופקים שלהם אינה מסוגלת להבין. (מר אגייט ממליץ במאמרו לרכוש את הספר אותו הוא מבקר "ולו למען בדיחות הדעת שכו"). העניין היחיד המעסיק אדונים אלה מתרכז במת ובממוסד; למעשה, הם חיים על המת ועל המת למחצה. פעם אחר פעם, אני מוצא את מר אגייט מתפאר ביכולתו לאיית נכון את שמות דמויותיו של דיקנס — כאילו היה הדבר בעל חשיבות כלשהי. לו היו שוחרי תרבות בינונית קטנוניים אלה עושים כרצונם, ודאי היו מתמוגגים משריפת כל ספרי השירה המודרנים ומהריסת 'הזוועות המודרניות' בציור. בקיצור, הם אינם אלא פשיסטים תרבותיים."

בחלקו, "ומתוך יחס הוגן לשני אנשי רוח נבזים" אלה, הרשה לי, אדוני, לומר שאיש מהם לא ניסה אי פעם לעשות כדבר הזה (כלומר, להפוך את אגייט למאושר עד סוף ימיו), וכדי לבטא את אמונתי המוצקה, לו ניסו לעשות זאת, היו ודאי נכשלים במשימה. בקוראי כעת את המכתב — אשר הודפס בגיליון ה־15 במרס 1947 — איני יכול שלא להתפעל ולהודעוץ כאחד מאופיו — מעוצמת הרגשות, מעומק המעורבות ומהפזיות הגמורה. דומה כי באותו זמן, המרכיב המרגיז לא פחות בהתקפתו של אגייט היה העובדה שחיבורה של גארדנר פורסם ב"כתיבה חדשה של הוצאת פינגווין" של ג'ון להמן אשר, יחד עם "הורייזן" (אופק) ועם מספר כתבי עת ביקורתיים אחרים מבריטניה ומארצות הברית, סיפק לנו את התמורה האינטלקטואלית הזמינה היחידה. לאחר שטפלנו אשמות כבודות על אגייט, הערנו במכתבנו (החלטנו כי הוא ישא רק את חתימתו): "הבעיה עם גיימס אגייט

השבועיים הראשונים, קבע אלי ראיון עם העורך. העיסקה נתבצעה בתוך דקות מספר — לירה ותצי סטרלינג לכל ביקורת קולנועית. היתה זו תמורה הולמת וראויה. אני נזכר בחלחלה כיצד כתבתי את הביקורת הראשונה שלי (כ-150 מלה), במהלך רובו של ליל קיץ אחד!

הייתי אז בן 24 וספוג באמונות בוערות וברעיונות מטופשים (בזמנו, דומה היה כי נערים התבגרו בקצב איטי יותר מהיום). כמו כן, התנהגות מרדנית וקונדסית מעט רווחה באותה עת — ואני נזכר כיצד תהיתי על כך שלו ידע אנדרסון איזו צרה הוא מכניס למערכת, היה ודאי מחפש מבקר קולנוע אחר. אולם הוא היה אדם הוגן וישר ומשנתתמה העיסקה, קיים אותה באש ובמים. ה"מאורע" המזעזע ביותר התרחש זמן קצר לאחר שהביקורות התלו להתפרסם. בשבוע שלאחר פרסום ביקורת אכזרית במיוחד של הפקה בריטית פופולרית ביותר שנקראה "הגברת המרושעת", בשעה שפילסתי את דרכי אל תוך אולם קולנוע המלך גאזי, ובזמן שהודעתי, כרגיל, על היותי נציג ה"עיראק טיימס", נתקלתי באיסור כניסה תקיף, אם כי מנומס. מובן שלא התווכחתי ופניתי לרכוש שני כרטיסים (היתה זו הזמנה זוגית והגעתי בלווית ידוד) — לא על מנת לצפות בסרט, אלא כדי להבטיח שהביקורת תיכתב ותתפרסם בעתון בזמן. רציתי להוכיח לחסרי התרבות שאין מנוס מעירנותו של שומר הלילה.

למחרת, מששמע העורך שלי על המקרה, הורה מיד למחלקת המודעות להפסיק לפרסם את מודעות אותו בית קולנוע, אלא אם כן יגישו הבעלים התנצלות מיידית ויחדשו את הזמנתם. היה זה מהלך פיקח: היות וה"טיימס" היה העתון היומי היחיד בשפה האנגלית בארץ וקוראיו היו קהל היעד הטבעי לסרטים אנגליים, פשוט לא היתה כל דרך אחרת בה ניתן היה לפרסם מודעות אלה ולהתעדכן בסרטים המוצגים בבתי הקולנוע. ואכן, ההתנצלות הוגשה ותודשה ההזמנה — יחד עם זאת, נמשכו הביקורות מעוררות הזעם והיומרניות, למורת רוחם של בעלי בתי הקולנוע, אם כי לשביעות רצונו או לחיזוק רוחו של קהל צופי-הסרטים עצמו.

עברית: טלי ברוך

ואז, בניסיון לומר דבר מה חיובי, מסיים המכתב בפסקה זו: "אף על פי כן, לא כתבתי זאת על מנת להציג את ההערות הנ"ל, אלא כדי למחות על האופן בו אתה, אדוני, מאפשר לקורא העתון שלך להיחשף לדברי הבל מטעים אלה. אם להבהיר בפשטות את הנקודה שאני רוצה להעלות, בעוד קוראים באנגליה מסוגלים, כאשר מתייחסים אליהם בקלות ראש או בהתעלמות גמורה (ידוע לי כי רבים עושים כן), להתמודד עם כתיבתו של אגייט, כאן, היכן שהציבור הקטן הצמא לספרות אנגלית גדל בעקביות, ובמקום בו לפחות אחדים מקוראי אינם יודעים מספיק בכדי להתייחס ברצינות לביקורת מעין זו, שומה עליה שתגרום לנזק יותר מלתועלת."

התנצלות למבקר קולנוע

הדבר אירע זמן קצר לפני נסיעתו של אלי ללונדון ולפני שלקחתי על עצמי את מדור הביקורת הספרותית. באותו הזמן, התקרבה הנימה "המתנשאת" הבלתי מתפשרת שלי לנקודה בה לא רק הקוראים אלא אף העורכים עצמם חשו שלא בנוח עם הביקורת הקולנועית שלי. תעשיית הקולנוע, בתקופה שלאחר המלחמה, התאפיינה במספר רב של סרטי היסטוריה רחבי היקף, שהופקו ברובם על ידי תעשיית הקולנוע הלונדונית המשגשגת. בבגדאד היו כשישה אולמות קולנוע ועוד כמה בתי קולנוע פתוחים שהקרינו סרטים בקיץ. לפיכך, היתה זו לעיתים משימה לא קלה לסקור את כל הסרטים החדשים, במיוחד מאחר שרובם הוצגו לא יותר משבוע ימים. וכך, מדי שבועיים, נאלצתי לשאת את המטלה ולצפות בסרטים אלה, לרוב שניים בערב אחד — ובעקבות איכותם הירודה של רוב הסרטים היו הביקורות שכתבתי פוגעות בדרך כלל.

כשאני נזכר בימים ההם איני יכול שלא להתפעל מהמזג הנורח ומהסבלנות שגילה העורך שלי, סקוטי חביב בשנות השלושים, שזה עתה נטל את מקומו של אדם מביגר שנהג כ"סהיב" (כיניו לאדון מערבי בארצות המזרח ובהודו), ושימש יועץ בריטי בבצרה. חילוף זה בתפקידי העורכים, בנוסף לחוות-הדעת החיוביות שקיבל מחברי צוות העתון, עודד את אלי כדורי לגשת לאנדרסון ולהציע לו את רעיון המדור הספרותי שלו. לאחר שפירסם את מדורי הספרות